

СПЕЦИФІКА ЕКСПЕРИМЕНТУ В АКМЕОЛОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

У статті розглядаються домінуючі характеристики експерименту в акмеологічних дослідженнях; подаються його провідні положення та види.

Ключові слова: акмеологія, експеримент, незалежні змінні, залежні змінні.

Постановка проблеми. В умовах глобально кризових проблем – екологічних, демографічних, соціальних – особливої цінності набуває пошук нових можливостей та ресурсів щодо їх раціонального вирішення. У цьому соціокультурному контексті особливого значення набуває акмеологія – інтегративно комплексна наука, що вивчає закономірності і технології професіоналізму та творчості як акме-форм оптимального втілення всіх можливих видів професійної діяльності.

Високий професіоналізм і творча майстерність спеціалістів різних сфер діяльності, на думку науковців (О. Бодальов, А.Деркач, Н.Кузьміна) є домінуючим, власне людським ресурсом, який зумовлює оптимальне вирішення вищезазначених проблем. Відзначається, що акмеологія як відносно молода наука розробляє свій власний методичний інструментарій – сукупність методів та методичних прийомів, адекватних її предмету і завданням. Одним із напрямів цієї роботи є створення експериментальної акмеології (А.Деркач, І.Семенов, С.Степанов), що передбачає використання експериментальних методів в акмеологічних дослідженнях [1].

Зауважимо, завданням акмеологічних досліджень є виявлення закономірностей професійного розвитку, взаємовплив на нього різних чинників. А для встановлення нових закономірностей в акмеології є важливою опора на емпіричний матеріал.

Мета статті: проаналізувати та розкрити специфіку експерименту як одного із методів проведення високоефективних та продуктивних акмеологічних досліджень.

Виклад матеріалу. Як відомо, одним із найнадійніших способів збирання емпіричного матеріалу є експеримент, суть якого полягає в тому, що експериментатор створює і варіює умови, чинники (що називаються *незалежними змінними*) і прослідковує їх вплив на зміни в процесах, функціях (що називаються *залежними змінними*). Експеримент – це активне втручання дослідника у галузь дослідження, що вивчається, віддзеркалення залежності одних змінних від інших. Експеримент є збором емпіричних даних у контрольованих умовах (засобами контролю може бути створення експериментальної і контрольної групи, вимірювання та фіксація параметрів явища до і після введення незалежних змінних та ін.) [2, с.138].

Акмеологічний експеримент, що базується на виявленні та перевірці стійких відносин та акмеологічних закономірностей, є основним методом, за допомогою якого дослідник може розраховувати на отримання об'єктивних даних при вивченні особливостей дорослої людини [5, с.19]. Крім того, експеримент в акмеології покликаний сприяти прогресивному особистісно-професійному розвитку. Саме тому він проводиться для людини і за участю людини як суб'єкта праці, суб'єкта виробничих стосунків у ході праці, що певною мірою позначається на характері його проведення [4].

Специфіка експерименту в акмеологічному дослідженні, як стверджують А.Деркач, А.Маркова, базується на таких положеннях:

- акмеологія вивчає дорослу людину, процеси і функції якої є усталеними, що утруднює контроль та облік залежних змінних;

- акмеологія має справу з дорослою людиною, згода якої на співпрацю в експерименті і на варіювання фактів (незалежних змінних), що впливають на неї, є необхідною;

- акмеологія вивчає зміни не лише в професійній діяльності, але і в особистості працівника, що зумовлює втручання залежних змінних у суверенний світ людини;

- на просування людини до вершин професіоналізму впливають багато неконтрольованих чинників (незалежні змінні), наприклад, досить важко здійснити облік соціального та професійного досвіду дорослої людини;

- у трудовій діяльності особи очевидним є продукт, результат діяльності, а процес, що зумовлює до результату, як правило, прихований; дослідникові доводиться застосовувати спеціальні прийоми, щоб його виділити (мислення вголос, реєстрація рухів очей, проміжних продуктів праці та ін.). Ці обставини важливо враховувати при складанні програми експерименту.

Існує думка, що в процесі акмеологічного експерименту змінюються властивості і характеристики суб'єкта розвитку, зокрема на:

- рівні продуктивності професійної діяльності (до високого і найвищого);
- рівні зрілості особи (мотиви, відносини, особливості професійної свідомості);
- рівні новоутворення, що є своєрідними підвалинами подальшого прогресивного розвитку;
- етапі становлення суб'єкта діяльності як професіонала [3, с.86].

Експерименти в акмеології, на думку А.Деркача, К.Степанової, можуть розрізнятися:

- за умовами: *лабораторний* (що відбувається в спеціально організованих умовах з чітко виділеними змінними, з досить суворим їх контролем) і *природний* (що відбувається в умовах близьких до реальних, коли члени групи не знають, що вони залучені в експеримент);

- за об'єктом: *натуральний* (здійснюється в реальних умовах та обставинах трудової діяльності) і *модельний, уявний* (здійснюється на моделі);

- за метою: *констатувальний* (що відображає наявний стан трудової діяльності) і *повчальний, формувальний* (спрямований на внесення змін до явища, що вивчається, на поліпшення умов функціонування системи) [2, с.140].

При цьому залежними змінними в акмеологічному дослідженні можуть бути ті сторони розвитку, зовнішності людини, які акмеолог-експериментатор хоче змінити (перетворити, удосконалити, поліпшити), а саме:

- рівні ефективності професійної діяльності – високопродуктивна, малопродуктивна, непродуктивна діяльність, із урахуванням показників продуктивного вирішення професійних завдань;

- рівні зрілості особи та стан її окремих компонентів – професійні мотиви, професійна самосвідомість, професійне мислення, професійна позиція, професійний розвиток та ін.;

- особливості особистості працівників високого, середнього, низького рівня продуктивності; характеристики індивідуального шляху просування людини до вершин професіоналізму, тип кар'єри, структура акмепрограми;

- новоутворення, що характеризують професійну діяльність і особистість людини в період зрілості;

- новоутворення (проміжні), що виникають на окремих етапах навчання (наприклад, в підлітковому та юнацькому віці);

- становлення суб'єкта професійної діяльності, професійного спілкування, їх співвідношення з особистістю професіонала [2, с. 141].

До незалежних змінних, тобто чинників, що цілеспрямовано вводяться в акмеологічний експеримент і впливають на досягнення високих професійних результатів (або перешкоджають їм), належать:

- ◆ чинники зовнішнього професійного і соціального середовища;
- ◆ внутрішні чинники стимулювання професійного розвитку;
- ◆ професійна мотивація досягнення високих результатів, інтелект, наявність різних професійно важливих якостей, адекватна професійна самооцінка, рівень саморегуляції, мотивація та здібність до самоосвіти та самовдосконалення тощо;
- ◆ особливості акмеологічного супроводу, вплив на стимулювання й хід професійного розвитку;
- ◆ індивідуальні траєкторії руху до вершин (акме) професіоналізму і т.ін.

Кожен із цих чинників здатен варіюватися в акмеологічному експерименті. Залежні та незалежні змінні в окремих випадках можуть мінятися місцями. В цілому в акмеологічному експерименті виявляються, встановлюються, перевіряються різні акмеологічні залежності та закономірності, а саме:

- залежність між, з одного боку, високим рівнем зрілості людини як професіонала і особи та, з іншого боку, чинниками (об'єктивними і суб'єктивними), які детермінують, викликають, визначають ці досягнення в професійному розвитку;
- взаємовплив ефективності професійної діяльності, професійного спілкування і зрілості особистості професіонала: як впливають досягнення в праці і спілкуванні на особистість професіонала і як, навпаки, здібності і професійно важливі якості людини позначаються на професійній діяльності і професійному спілкуванні працівника;
- взаємозв'язок процесів професіоналізації і соціалізації, соціалізації та індивідуалізації в різному віці;
- співвідношення зовнішніх і внутрішніх чинників та їх вплив на ефективність професійної діяльності і зрілості особистості працівника;
- залежність між особливостями професіоналізму зрілої людини і станом її зрілості поза професійною діяльністю;
- співвідношення названих вище залежностей у різних видах праці – управлінській, педагогічній та ін.;
- співвідношення закономірностей руху до вершин в професійному та особистому розвитку працівника;
- роль здатності до саморозвитку в протистоянні інволюційним процесам в особистісно-професійному розвитку [2, с.142].

Серед основних видів експерименту, а саме: природного, формувального і перетворювального цілком правомірно виокремлюється природний, що найбільш відповідає специфіці акмеологічних досліджень: саме у ньому здійснюється життєдіяльність суб'єкта праці в природних умовах. Важливе значення має формувальний акмеологічний експеримент, за допомогою якого відбувається розвиток певних якостей особи. Перетворювальний же експеримент віддзеркалює уявне моделювання процесів і результатів розвитку [3].

Висновок. Таким чином, експеримент набуває свого важливого значення в акмеології у контексті становлення її як науки. Експериментальні дані дозволять простежувати зміни в процесі розвитку людини протягом зрілості чи всього періоду життя. *Перспективи подальших досліджень* ми пов'язуємо із розробкою акмеологічного інструментарію щодо формування гармонійної, самодостатньої особистості, професійно-творчого становлення фахівця на етапі підготовки у ВНЗ.

Література:

1. Акмеология в вопросах и ответах / А.А. Деркач, Е.В. Селезнева. – М.: Издательство НПО «МОДЭК», 2007. – 248 с.
2. Акмеология / Под общ. ред. А.А. Деркача. – М.: РАГС, 2006. – 424 с.
3. Акмеология: Учеб. пособие /А. Деркач, В. Зазыкин. – СПб.: Питер, 2003. – 256 с.
4. Семенов И.Н. Акмеология – новое направление комплексных исследований в современном человекознании // Общественные науки современности. – 1998. – №3.
5. Степанова Е.И. Психология взрослых – основа акмеологии. – СПб.: Акмеологическая академия, 1995. – 168 с.

Надійшла до редколегії 12.04.2010

Кабанкова О. М. Специфика эксперимента в акмеологическом исследовании. В данной статье рассматриваются основные характеристики эксперимента в акмеологии; представлены главные положения эксперимента и его виды. Ключевые слова: акмеология, эксперимент, независимые переменные, зависимые переменные.

Kabankova O. M. Specific of experiment in акмеологическом research. In the article investigates the main characteristic features of the experiment as well as its conditions and types in akmeology. Key words: akmeology, experiment, independent variables, dependant variables.